

ORKESTEN VAN NU, VAN WAARDE VOOR DE TOEKOMST

*De gezamenlijke Nederlandse Symfonieorkesten
over het huidige orkestenlandschap
en de toekomst.*

‘Muziek is de enige
waardevolle, behoorlijke
kunst die er bestaat. (...)
Dat is toch alles wat een
schrijver zou willen: alles
kunnen zeggen zonder
één woord te gebruiken?
Dat is van een jaloers-
makende schoonheid.’

Gerrit Komrij

VOORWOORD

De klassieke muziekcultuur in Nederland bruist en is van hoge kwaliteit. Die kwaliteit wordt ook erkend op het internationale speelveld, zo blijkt uit persaandacht en het enthousiasme van uitmuntende buitenlandse dirigenten en solisten om met onze symfonieorkesten op te treden. Musici uit de hele wereld doen hier auditie en omgekeerd zijn Nederlandse musici en orkesten zeer welkom in het buitenland. Bij diplomatieke betrekkingen en handelsmissies versterken onze toporkesten het Nederlandse visitekaartje. Ze dragen in eigen land positief bij aan het woon- en vestigingsklimaat voor bedrijven en particulieren. Orkesten zijn muziekproducenten van hoog niveau en dynamo's in het aanjagen en realiseren van talloze muziekactiviteiten voor jong en oud, in steden en in de regio.

Dat is echter geen vanzelfsprekendheid meer. De subsidies en betrokkenheid van provincies en gemeenten staan onder druk en met de forse bezuinigingen van het vorige kabinet is er door het Rijk niet alleen financieel een stap teruggezet. Er is ook twijfel gezaaid over de legitimatie van kunst en cultuur op de overheidsbegroting. En hoewel cultuur niet meer dan 0,26% uitmaakt van de rijksuitgaven,¹ is er met dit legitimatievraagstuk een nieuwe fase aangebroken in het cultuurbeleid en het publieke debat.

Die fase vraagt om een herbezinning, ook op onze identiteit: wat is het symfonieorkest van de toekomst? Naast het bedienen van een groot vast publiek en de hoge artistieke eisen zijn er de toegenomen educatieve taken, de zoektocht naar nieuw publiek en naar meer inkomsten. Wat zijn onze overwegingen en plannen in antwoord op die actuele bestaansvragen?

In 2016 komen de tien symfonieorkesten ieder met een eigen visie en plannen voor het volgende Cultuurplan (2017-2020). Onze ambities en programma's kennen logische overeenkomsten, maar ook grote verschillen, die te maken hebben met het geografisch speelgebied, profilering van specifieke taken en mogelijkheden. Dit zorgt voor een

rijkgeschakeerd orkestlandschap waarin ruimte is voor onderscheid. We koesteren onze eigenheid en denken samen na over onze rol in een veranderende samenleving. We wisselen inzichten en praktische ideeën uit en zoeken samenwerking waar dat zinvol is.

Als gevolg hiervan willen we nu, als ouverture, onze gezamenlijke overwegingen kenbaar maken: wat gaat er goed, welke zorgen en omgevingsfactoren vragen onze aandacht en wat gaan we doen? We richten ons tot beleidsmakers, politici en indirect ook tot ons publiek. Onze betrokkenheid en enthousiasme bij het waarborgen van een toekomst voor klassieke muziek zijn groot. Met het voorliggende document willen we een bijdrage leveren aan de actuele vraagstukken in het cultuurbeleid en het publieke debat. Met een aantal concrete voorbeelden uit onze huidige avontuurlijke orkestpraktijk, waarin zoveel aan het veranderen is. Het stuk is voor onszelf de aanzet voor vervolgesprekken en -gedachten over de toekomst van klassieke muziek en de ontmoeting met ons publiek.

We bedanken Winnie Sorgdrager voor haar rol in ons midden. Als koersvastе voorzitter dacht ze op ons verzoek mee, stelde ze vragen en schreef ze de brontekst van deze publicatie.

De directeuren van de Nederlandse symfonieorkesten:

Piet van Gennip, *Het Balletorkest*

Roland Kieft/Job Kok, *Residentie Orkest*

Harm Mannak, *HET Symfonieorkest*

Stan Paardekooper, *Radio Filharmonisch Orkest/
Groot Omroepkoor*

Hans Pot, *Rotterdams Philharmonisch Orkest*

Jan Raes, *Het Koninklijk Concertgebouworkest*

Stefan Rosu, *philharmonie zuidnederland*

Rob Streevelaar, *Nederlands Philharmonisch Orkest/
Nederlands Kamerorkest*

Ingeborg Walinga, *Noord Nederlands Orkest*

George Wiegel, *Het Gelders Orkest*

¹ Rijksbegroting 2014: uitgaven aan cultuurbedragen circa € 720 mln.

SAMENVATTING - ORKESTEN VAN NU, VAN WAARDE VOOR DE TOEKOMST

De Nederlandse orkesten brengen klassieke muziek tot leven en creëren unieke ervaringen voor hun publiek. De klassieke muziekcultuur in Nederland bruist en is van hoge kwaliteit!

Klassieke muziek ontleent haar kracht aan de live uitvoering waarin zij zich steeds vernieuwt en al eeuwenlang nieuwe generaties weet te boeien en ontroeren. De wereldwijde betekenis van symfonieorkesten ligt in die unieke kracht. De orkesten beantwoorden met hun programma de waardering van een groot en divers publiek voor klassieke muziek en ontwikkelen deze voor de toekomst. Zij stellen zoveel mogelijk mensen in staat om van klassieke muziek te genieten. In de concertzaal, maar ook daarbuiten, in de openlucht, op alternatieve podia, via radio en tv of via het webkanaal.

Klassieke muziek zoekt talent

Het klassieke repertoire is ijzersterk en bewezen tijdloos en wordt, mede in opdracht van de orkesten, aangevuld met nieuw werk. De orkesten nodigen componisten daartoe ook uit. Op deze wijze wordt de klassieke muzikale traditie doorgetrokken naar de muziek en het publiek van nu. Orkesten investeren in mogelijkheden voor talentvolle muziekstudenten, samen met de Nederlandse Conservatoria.

Klassieke muziek groeit

Bij het bereiken van een breed publiek experimenteren de orkesten op succesvolle wijze met nieuwe presentatievormen en concertformats, inspeland op de omgeving.

In de afgelopen vijf jaar is het aantal activiteiten van de Nederlandse orkesten substantieel toegenomen van 2.400 naar 2.800. Symfonieorkesten doen steeds meer en ontwikkelen een breed portfolio aan educatieve, maatschappelijke en promotionele activiteiten. Het aantal bezoekers groeide in de afgelopen vijf jaar met 4% tot ruim 1,5 miljoen. Nieuw hierin is het toenemende publieksbereik bij producties buiten de concertzaal. De zoektocht naar een breed en nieuw publiek is actueel, maar niet nieuw. Het oudste Nederlandse orkest bestaat meer dan honderdvijftig jaar en er zijn meerdere ruim honderdjarigen. Nederland heeft een divers orkestenlandschap met tien fantastische orkesten. Dit wordt internationaal geprezen en is een rijkdom om te koesteren.

Klassieke muziek verbindt

Orkesten vervullen een brede maatschappelijke rol. Ze zijn ambassadeur voor stad, regio en land en dragen met hun werk bij aan de culturele infrastructuur, economie en identiteit van Nederland. Een optreden geeft kwaliteit, impact en sfeer aan bijzondere gebeurtenissen en de aanwezigheid van orkesten geeft economische impulsen. De orkesten participeren in stedelijke evenementen en vervullen een belangrijke educatieve functie. Met kindervoorstellingen en onderwijsprogramma's voor scholen worden grote groepen kinderen en jongeren bereikt.

De orkesten werken, daar waar zinvol, steeds intensiever samen. Bijvoorbeeld op het gebied van educatie, talentontwikkeling, HR-beleid en programmering. Daarnaast ontstaan duurzame samenwerkingen met culturele- en onderwijspartners en met omroepen.

De orkesten nemen het voortouw

Als Nederlandse orkesten nemen wij de verantwoordelijkheid om de waarde van klassieke symfonische muziek ook voor de toekomst te behouden en de relevantie ervan zelfs te doen toenemen. We zijn optimistisch: we kiezen een actieve rol in het bouwen aan die toekomst en laten zien waar en hoe wij het publiek van de toekomst bereiken. Dat doen we zo:

- We bouwen aan een verbreding van onze publieksbasis om een goede bezetting van de concertzalen te behouden. We doen dit door middel van andere concertvormen, publieksonderzoek en smart marketing.
- We leveren een substantiële bijdrage aan de infrastructuur voor muziekonderwijs en talentontwikkeling door het ontwikkelen van educatieve programma's in intensieve samenwerking, zowel onderling als met partners.
- Orkesten maken zichzelf vaker zichtbaar en hoorbaar buiten de traditionele concertzaal, treden buiten de begaande paden en ontwikkelen nieuwe formules.
- We versterken de samenwerking met de (publieke) omroepen en met de concertzalen
- Samen met podia en subsidiërende overheden nemen we de verantwoordelijkheid om enthousiasme en draagvlak voor cultuur en klassieke muziek in de samenleving te versterken.

Oproep aan beleidsmakers

Om met succes onze verantwoordelijkheid te kunnen nemen en de waarde van klassieke symfonische muziek voor de toekomst te vergroten, vragen we aan overheidspartners en beleidsmakers de volgende ondersteuning:

- Draag samen met ons de hoge kwaliteit van de symfonieorkesten uit. Benut hun actuele waarde voor de Nederlandse samenleving en voor de internationale positie van Nederland.
- Bied alle kinderen aansprekend muziekonderwijs, zowel op scholen als in de vrije tijd. Geef muziek haar

vaste plaats in het primair onderwijs terug en maak het hiermee ook in de toekomst een (blijvend) onderdeel van de Nederlandse algemene ontwikkeling. De eerste aanzet is hiervoor gemaakt met de 25 miljoen euro, die minister Bussemaker beschikbaar heeft gesteld voor plannen in dit kader. Bestendig dit voor de toekomst en faciliteer ook muziekonderwijs in de vrije tijd. Gebruik hierbij de fijnmazige infrastructuur die de orkesten hebben opgebouwd.

- Neem bij de beoordeling van resultaten alle prestaties mee. Beoordeel de waarde van het orkestprogramma in brede zin; tel niet alleen bezoekers en opbrengsten per stoel maar laat ook de maatschappelijke betekenis van orkesten, de impact op hun omgeving en het bereik van nieuw publiek meewegen.
- Beloon het structureel succesvol bereiken van nieuw publiek. Laat de sector hier zelf een plan voor bedenken met meetbare en betrouwbare kengetallen.
- Creëer ruimte voor de onderscheidende opdracht en taakopvatting van individuele orkesten. Orkesten zijn in hun vorm verwant, maar in functie zeer verschillend. Er is grote diversiteit in artistieke profilering, geografisch speelgebied, verdien capaciteit en praktische mogelijkheden.
- Stimuleer ondernemerschap door dat te belonen en maak heldere beleidskeuzes met een ruime tijdshorizon die ook anderen inspireren tot support.

DE MISSIE VAN DE NEDERLANDSE SYMFONIEORKESTEN

- Wij willen:
- het klassieke muzikale erfgoed op topniveau presenteren;
 - de waardering van een groot en divers publiek voor klassieke muziek beantwoorden en deze voor toekomstige generaties ontwikkelen;
 - een bijdrage leveren aan de muzikeducatie, onderwijsprogramma's maken en aanbieden. Dit is gericht op het muzikaal emanciperen en participeren van zoveel mogelijk mensen, vooral kinderen en jongeren;
 - de klassieke muzikale traditie doortrekken naar de muziek en het publiek van nu, hedendaags werk programmeren en componisten stimuleren tot het maken van nieuw werk;
 - ambassadeur zijn voor stad, regio en land en met ons werk bijdragen aan de culturele infrastructuur, economie en identiteit van Nederland.

INHOUDSOPGAVE

Muziek is vitaal	8
Orkest en publiek in beweging	14
Kind en muziek	22
Samen sterk	30
Orkesten van nu, van waarde voor de toekomst	33
Colofon	35

“Das wichtige in der Musik steht nicht in den noten”

Gustav Mahler

Het Koninklijk Concertgebouworkest, repetitie in Het Concertgebouw te Amsterdam. Foto: Anne Dokter

MUZIEK IS VITAAL

Mens en muziek zijn innig verbonden...

Muziek hoort bij het leven, bij de mens, bij feesten en bij verdriet. Niet voor niets reageren wereldwijd kinderen op muziek, ze bewegen erop en worden er vrolijk van.

Jongeren koppelen hun lifestyle aan muziekvoorkeuren en ook op volwassenen heeft muziek – meer dan wat ook – een uitwerking: ze ontspant of geeft energie, ontroert of ontregelt. In nagenoeg alle podiumkunsten speelt muziek een onmisbare rol. Ook in het economisch verkeer, in de media, in winkels en horeca is muziek niet meer weg te

denken. Muziek laat niemand onverschillig. Het is een wezenlijk onderdeel van het cultureel en maatschappelijk leven, nu en in de toekomst. Zonder muziek wordt het stil.

Muziek wordt gemaakt door mensen. Door musici die vaak van jongs af aan hun talenten en vaardigheden hebben kunnen ontwikkelen en zich daarmee een waardevol ambacht hebben meester gemaakt. Het is het vertrekpunt voor geïnspireerd samenspel en intense publieksbeleving. De tijd en technologie hebben de klassieke muziekwereld

doorontwikkeld naar muziek van vandaag en morgen. Het instrumentale ambacht is verrijkt met een wereld van bits en bytes, samples en remixes. Klassieke muziek en de instrumenten van het orkest staan aan de basis van vrijwel alle muziek die we om ons heen horen. Als gevolg van de krimp in de cd-industrie en het gemak van downloads, personal audio en internet werd het geven van concerten voor popartiesten opnieuw belangrijk. Los van deze commerciële drijfveer nam in de afgelopen jaren de belangstelling voor live muziek in alle muziekstijlen weer toe. De sensatie van een live concert brengt mensen op de been. Musici en publiek ontmoeten elkaar. In de klassieke muziek zien we in de zaal maar inmiddels ook bij festivals en concerten op onverwachte podia en in de openlucht hoe het publiek de kracht van live klassieke muziek ontdekt en waardeert.

Al die muziek begint bij de musicus: zonder musici is er geen muziek. Zonder muziekonderwijs zijn er geen musici. Daarom is het belangrijk dat kinderen als vast onderdeel van hun schoolopleiding de kans krijgen te ontdekken wat muziek voor hen kan betekenen en hoe geweldig het kan zijn om samen muziek te maken en te luisteren. Wetenschappelijk onderzoek toont aan² dat muziek maken de intelligentie en psychische balans bevordert en motorische vaardigheden en zintuiglijke waarneming stimuleert. Muziek maken leert kinderen samenwerken, biedt plezier, stimuleert ambitie en ontwikkelt hun zelfvertrouwen en presentatie. Muziek verbindt.

Onze westerse muziekcultuur is gebouwd op de klassieke muziek. De Nederlandse symfonieorkesten zijn niet zoals in veel andere landen aan een adellijk hof ontstaan, maar

² Bronnen: Bastian, H. (2003). Muziek maakt Slim. Uitgeverij Panta Rhei; Steele, C.J., Bailey, J.A., Zatorre, R.J. & Penhune, V.B. (2013). Early Musical Training and White-Matter Plasticity in the Corpus Callosum: Evidence for a Sensitive Period. In: The Journal of Neuroscience, 16 January 2013, 33(3): 1282-1290 Retrieved 04-05-2014 from, www.jneurosci.org/content/33/3/1282.abstract.

Het jaarlijkse 5 mei-concert op de Amstel werd in 2014 uitgevoerd door philharmonie zuidnederland. Het concert werd live uitgezonden en door 1,6 miljoen Nederlanders bekeken.

“Music is an irreplaceable instrument in uniting people.”

José Antonio Abreu (El Sistema, Venezuela)

door burgerinitiatief. Sommige al aan het einde van de 19e eeuw. Het zijn - net als veel musea - instellingen met een lange traditie, die cultuurhistorisch erfgoed levend houden en verbinden met de actualiteit en het muzikalent van vandaag. In de 20e eeuw heeft de overheid geleidelijk de verantwoordelijkheid voor een breed culturaanbod naar zich toe getrokken, omdat men beseftte wat de waarde van deze culturele instellingen voor de samenleving is én omdat men ervan doordrongen raakte dat iedereen het recht heeft om van kunst en cultuur te genieten. Symfonieorkesten zijn bij het realiseren van dat recht, dat brede aanbod, van grote waarde.

Artikel 22 lid 3 van de Grondwet: ‘De overheid schept voorwaarden voor maatschappelijke en culturele ontplooiing en voor vrijetijdsbesteding.’ De symfonieorkesten zijn daarin partner van de overheid.

... de rol van orkesten daarbij verandert ...

De samenleving is in beweging; kunst en cultuur nemen een andere, minder vanzelfsprekende plaats in dan 25 jaar geleden. Muziek maakte voordien via kerk, school of gezin vaker en vanzelfsprekender deel uit van onze opvoeding. De Nederlandse bevolking is de laatste decennia diverser geworden. De kunsten, de cultuur en de cultuurconsumptie veranderen, vaak in hoog tempo. Daarnaast is muziekeducatie nu vrijwel verdwenen uit het reguliere onderwijs. Het aanbod van muziekscholen verschaalde en actieve muziekbeoefening werd door afgenomen subsidies duurder en daardoor minder bereikbaar voor kinderen en jongeren. Dat betekent gelukkig niet dat jongeren minder muziek luisteren, maar wel dat ze geen basis in muziekgeschiedenis meekrijgen en hun oren minder zijn getraind door het zelf zingen of spelen van een instrument. Bij het aanboren van nieuw publiek moeten wij daarom van een veel beperktere (luister)kennis uitgaan en van een hele andere ‘cultuurconsumptie’.

Een belangrijk deel van het nieuwe publiek is bovendien omnivoor: het bezoekt de ene avond een symfonisch concert of opera en de andere avond een film, dansvoorstelling, dancefestival of theater. Cultuur moet nu meer een belevenis zijn en concurreert daarbij met talloze andere, nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding. Kaartjes worden minder via voorverkoop of serie verkocht, het publiek beslist liever op het laatste moment. Het vaste concert- en operapubliek waardeert de klassieke tradities, terwijl jonge publieksgroepen zich meer thuis voelen in een informele sfeer. In de concertzaal komt symfonische muziek het beste tot haar recht, maar er is een toenemende belangstelling voor onze vernieuwende programma’s op bijzondere locaties en evenementen in de openlucht. Nieuwe doelgroepen komen niet gemakkelijk en vanzelfsprekend naar de zaal.

Het Rotterdams Philharmonisch Orkest speelt voor een bomvolle stationshal op Rotterdam Centraal. Foto: Bart Driels.

Veel publiekstrends zijn al een tijd gaande en gelden voor de hele cultuursector. Wij liepen niet voorop in de aansluiting op deze veranderingen, maar werken die achterstand inmiddels weg en spelen beter in op nieuwe ontwikkelingen, die immers ook kansen creëren.

... klassieke muziek is alive and kicking!

Klassieke muziek is een belangrijke drager van ons cultureel erfgoed. Wat de Hollandse meesters voor de schilderkunst zijn, zijn de grote componisten voor de klassieke muziek. De wereld kent *De Nachtwacht* maar óók de *Vijfde* van Beethoven. Beeldende kunst presenteren we in musea, klassieke muziek klinkt in de concertzaal. De betoverende werken van Vermeer raken je minder in een boek of een virtual tour op de iPad dan wanneer je 'live' voor *Het meisje met de parel* staat. De kracht van een symfonieorkest onderga je in de huiskamer nooit zo intens als in Het Concertgebouw of de Ziggo Dome. Orkesten brengen wereldwijd klassieke én nieuwe meesterwerken tot leven. De magie en impact van een live uitvoering kunnen jong en oud overweldigen. Onze muziek klinkt nooit hetzelfde, de spanning is slechts ten dele besloten in de muziek zelf en ontstaat vooral door de uitvoering. De beleving, tussen musici onderling en tussen musici en publiek, is avond aan avond voelbaar. Het moment van ontlading, wanneer uitvoerenden en publiek hun enthousiasme en emoties delen tijdens het slotapplaus, is illustratief.

Klassieke muziek is verbonden met traditie en historie, maar ontleent haar kracht aan de live uitvoering waarin zij steeds weer tot leven wordt gewekt en nieuwe generaties weet te boeien en te ontroeren. Het wereldwijde bestaansrecht van symfonieorkesten ligt in die unieke kracht. Het repertoire is ijzersterk en bewezen tijdloos en wordt, mede in samenwerking met componisten, aangevuld met nieuw werk. We experimenteren met nieuwe vormen en concertformats, inspelend op omgevingsfactoren. Die zoektocht is actueel, maar niet nieuw. Het oudste Nederlandse orkest bestaat meer dan honderdvijftig jaar en er zijn diverse ruim honderdjarigen. Zo'n leeftijd bereik je niet als je niet in staat bent om je in een veranderende maatschappij te voegen naar de eigen tijd.

HET Symfonieorkest produceert 'Opera als locatietheater', kleinschalige operaproducties waarbij het publiek deel uitmaakt van de voorstelling. Foto: Giancarlo Cattaneo.

Het Balletorkest, vaste partner van Het Nationale Ballet en het Nederlands Dans Theater, tijdens een optreden in de Nationale Opera & Ballet. Foto: Angela Sterling

ORKEST EN PUBLIEK IN BEWEGING

Orkesten staan midden in de maatschappij

Het orkest is een ambassadeur van stad en regio; een optreden geeft betekenis, impact en sfeer aan bijzondere gebeurtenissen. Dat pakt elk orkest anders aan, gerelateerd aan de eigen ambities en de omvang en aard van het speelgebied. Zo gaat het Rotterdams Philharmonisch Orkest mee op een internationale handelsmissie van de Rotterdamse haven en maakt philharmonie zuidnederland traditioneel onderdeel uit van belangwekkende regionale evenementen in Limburg en Brabant, zoals Musica Sacra, Margraten Memorial, het Preuvenemint, Opera op de Parade en November Music. Het Koninklijk Concertgebouworkest speelde bij de

inhuldiging van de koning en afwisselend verzorgen de Nederlandse orkesten het nationale 5 mei-concert op de Amstel. Een symfonieorkest kan veel gezichten aannemen. Het Nederlands Philharmonisch Orkest|Nederlands Kamerorkest bijvoorbeeld, behoort als orkestpartner van De Nationale Opera tot Europa's beste operaorkesten en speelt in de grote concertzalen van Amsterdam. Tegelijkertijd functioneert het orkest met zijn unieke eigen vestiging in Amsterdam-Oost ook als een orkest van de wijk: musici participeren in wijk-evenementen en veelvuldig worden scholen, jongeren en ouderen verwelkomd bij speciale programma's in de NedPhO-Koepel. Een nieuw publiek leert er de klassieke muziek van heel dichtbij kennen.

Het Residentie Orkest ziet zichzelf als een muzikale krachtcentrale voor de stad Den Haag, faciliteert instrumentaal muziekonderwijs voor vijfhonderd kinderen in vijf grote achterstandswijken en binnenkort ook voor senioren.

Rotterdamse schoolkinderen laten samen met orkestleden op het podium horen hoe ver zij in twee jaar komen met het muziekschoolproject *Ieder kind een instrument*. In Overijssel kun je de orkestmusici bewonderen op de hoofdpodia, maar ze vertegenwoordigen hun orkest ook in kleine ensembles bij bruiloften, sportevenementen of andere bijzondere gelegenheden. De wekelijkse concerten van de ensembles van de Publieke Omroep³, het Radio Filharmonisch Orkest en het Groot Omroepkoor, worden op radio, televisie en nieuwe media aangeboden en beluisterd en bekeken door miljoenen luisteraars⁴. Alle

orkesten zetten geregeld hun deuren open. Tijdens openbare repetities ervaren scholieren en andere belangstellenden hoe een concert of voorstelling tot stand komt.

Veel orkesten hebben een grote groep loyale Vrienden. Deze bieden in meer en mindere mate financiële steun en een deel van hen werkt als vrijwilliger actief mee. Vrienden zijn ambassadeurs met vaak grote reikwijdte. Soms financieren zij projecten die het orkest ten goede komen, bijvoorbeeld als er instrumenten moeten worden aangeschaft. De Vrienden van het Noord Nederlands Orkest financieren de educatief medewerker, de Vrienden van HET Symfonieorkest (voorheen het Nederlands Symfonieorkest) dragen bij aan de exploitatie. Het regelmatige contact met Vriendenverenigingen levert orkesten belangrijke kennis over hoe hun publiek hen ziet.

³ NTR ZaterdagMatinee, AVROTROS De Vrijdag van Vredenburg en AVROTROS Zondagochtendconcert

⁴ Weekbereik NPO Radio4: 700.000

Het Gelders Orkest begeleidt 'Frozen Planet' in Ziggo Dome Amsterdam, voor een publiek van 10.000 mensen. Juni 2013.

Foto: René Knoop

Tien sterke symfonische dynamo's!

Sinds eind jaren zeventig is het aantal symfonieorkesten teruggebracht. Van de twintig beroepsorkesten die ons land telde in 1978 zijn er in 2014 nog tien over. Daarna zijn ook de formaties teruggebracht. In 2002 hadden de gezamenlijke symfonieorkesten circa 1.200 musici in dienst (fte), in 2014 zijn dat er nog circa 800. Onder de huidige orkesten hebben enkele een unieke taak of specialisme. Het Balletorkest (voorheen Holland Symfonia) is bijvoorbeeld gespecialiseerd in de begeleiding van dansvoorstellingen en is vaste partner van Het Nationale Ballet en het Nederlands Dans Theater. Het Nederlands Philharmonisch Orkest|Nederlands Kamerorkest is, met een gezamenlijke chef-dirigent, vaste orkestpartner van De Nationale Opera. Ook de andere orkesten hebben het begeleiden van De Nationale Opera of de Nationale Reisopera als taak, hetzij minder frequent. Alle orkesten hebben internationale bekendheid en relevantie, Het Koninklijk Concertgebouworkest kreeg daarenboven een specifieke subsidietaak ten behoeve van de internationale positionering van de Nederlandse klassieke muzieksector. Het Radio Filharmonisch Orkest en het Groot Omroepkoor zijn dé klassieke partner van de Nederlandse Publieke Omroep (NPO).

Het aantal activiteiten van orkesten is sterk toegenomen en trekt meer publiek...

Uit onze orkestercijfers komt naar voren dat het aantal activiteiten substantieel is toegenomen van circa 2.400 in 2009 tot ongeveer 2.800 in 2013, ondanks het verdwijnen van twee orkesten in deze periode. Symfonieorkesten doen steeds meer en ontwikkelen een steeds breder portfolio van educatieve, maatschappelijke en promotionele activiteiten. Buiten de reguliere podia laten zij van zich horen op plaatsen als festivals, congressen, in het onderwijs en zelfs in nachtclubs, stations en stadions. Ook het aantal bezoekers is in de periode 2009 tot en met 2013 toegenomen, met 4% tot ruim 1,5 miljoen. Nieuw de laatste jaren is het toenemende publieksbereik bij producties buiten de concertzaal. We noemen bijvoorbeeld Het Gelders Orkest, dat films als *Planet Earth* en *Lord of the Rings* live begeleidt in Ziggo Dome.

Het Residentie Orkest op Lowlands 2011. Foto: Mylene Siegers

...en orkesten zijn ook buiten de concertzaal te horen

De toename van het aantal activiteiten en bezoeken buiten de concertzaal is aanzienlijk. De activiteiten buiten de concertzaal namen de laatste vijf jaar toe met 20%, het aantal gerelateerde bezoeken verviervoudigde tot bijna 170.000. Dat is 11% van het totaal aantal bezoeken aan orkesten. Met andere woorden: de orkesten slagen er steeds beter in om ook op andere plaatsen publiek te bereiken. Het zoeken naar nieuwe formats en een gesegmenteerde benadering van doelgroepen werpt vruchten af.

Daarnaast is klassieke muziek ook via digitale media toegankelijker geworden. Orkesten spelen hierop in. Het Koninklijk Concertgebouworkest is niet alleen te horen in het Concertgebouw of andere beroemde zalen. Het beschikt ook over een eigen webradiokanaal en een eigen

streaming media platform. Er wordt in EU-verband samengewerkt in het project *Phenicx*, dat beoogt om via digitale multimedia en internet concerten op een veelvormige manier te presenteren, onder het motto 'changing the way we experience classical music'. Ook diverse talkshows besteden regelmatig aandacht aan klassieke muziek en het toegankelijke klassieke-muziekprogramma van Tjil Beckand bij de AVROTROS blijkt succesvol op primetime.

De toegenomen flexibiliteit van de orkestorganisatie maakt dit mogelijk

Werken bij een orkest is meer dan symfonische muziek maken. Van orkestleden, aangesteld na strenge selectierondes uit een internationale pool van kandidaten, wordt in de eerste plaats een constante uitmuntende prestatie op de hoofdpodia verwacht. Daarnaast zijn de musici binnen hun aanstelling bij het orkest meer dan

Het Nederlands Philharmonisch Orkest, vaste orkestpartner van De Nationale Opera. Wagner, *Der Ring des Nibelungen*, 2014. Foto: Monika Rittershaus.

voorheen ook werkzaam in educatieprogramma's, treden zij op tijdens culturele evenementen of concerten in de wijk en werken zij als coaches in talentprogramma's voor excellente muziekstudenten. De nieuwe cao voor Nederlandse Orkesten per seizoen 2013-2014 sluit aan bij de moderne rol en ambities van orkesten, waarin meer waarde wordt toegevoegd aan de samenleving dan alleen via optredens op de vaste podia. Orkesten besteden in de komende jaren veel extra aandacht aan brede programmaontwikkeling en, in samenwerking met het (vak) onderwijs, daarbij passende professionele ontwikkeling van orkestleden.

Ook met nieuwe muziek bereiken we een nieuw publiek

Componeren is, mede door het grote aanbod van compositiesoftware, herontdekt. Kinderen worden uitgedaagd om stukken te componeren. In de klas of in

competities, georganiseerd door orkesten en ensembles. De 'nieuwe muziek-scene' is levendig en de orkesten spelen daarin een belangrijke rol. Soms benoemt een orkest een composer-in-residence waarbij componisten in een langdurige samenwerking nieuw werk voor het orkest schrijven. Zo werkt Het Koninklijk Concertgebouworkest samen met een selectie 'huiscomponisten', onder hen een aantal Nederlanders die ook internationaal naam maken: Michel van der Aa en Robert Zuidam. Nieuwe muziek wordt minder dan voorheen in de 'sandwichformule' opgediend.

Er zijn inmiddels ook aparte series, evenementen en festivals. Deze trekken een relatief klein maar jong publiek, wat een belofte inhoudt voor de toekomst. De grenzen tussen hedendaags, klassiek en popmuziek worden diffuser en ook daarmee wordt een nieuw publiek bereikt. Orkesten staan vaak aan de basis van

Het Noord Nederlands Orkest speelt ‘Thank you for the music! A tribute to ABBA ’5 april 2014, De Oosterpoort Groningen.
Foto: Jos Schoenmaker.

een opdracht voor een nieuw werk. De Publieke Omroep geeft regelmatig opdracht tot nieuw symfonisch werk, dat ten gehore wordt gebracht in de series NTR ZaterdagMatinee en AVROTROS De Vrijdag van Vredenburg. Dat nieuwe media bij nieuwe muziek horen spreekt vanzelf, wij zullen de producenten van die media betrekken bij de ontwikkeling en afzet van hun muziek. De orkesten zetten zich in voor nieuwe muziek, zullen dat blijven doen en doen het steeds vaker samen, zoals in gezamenlijke (inter)nationale compositieopdrachten.

Een breder publiek trekken is nodig...

Interview-NSS becijferde dat circa 2,6 miljoen mensen minimaal eenmaal per week naar klassieke muziek luisteren, 50% van de Nederlanders luistert af en toe. De orkesten verleiden nu slechts een fractie hiervan tot een bezoek aan een live concert of voorstelling in de zaal. Het publiek vergrijsst. Hoewel alle orkesten buiten de concertzaal al succes boeken in het bereiken van nieuw publiek, is voor iedereen duidelijk dat de klassieke symfonische muziek het best tot haar recht komt in de concertzaal. Daar ligt onze eerste verantwoordelijkheid. Ook in de zaal zien we het publiek

verbreden, maar we zullen vindingrijk en volhardend moeten zijn om grotere aantallen nieuw publiek te trekken en zo de waardevolle klassieke canon levend te houden voor de toekomst.

...een goede bezetting van de concert-zalen blijft onze prioriteit...

Hoewel de bezoeken buiten de concertzaal sterk toenemen, neemt het bezoek aan symfonische concerten in de grote zalen in Nederland in de periode 2009-2013 gemiddeld af met circa 7%. Dit is een globaal en gemiddeld beeld, op sommige plekken neemt het bezoek juist toe. De afname van het aantal orkesten en daardoor van het aantal concerten in genoemde periode is een van de oorzaken van het afgenomen bezoek. Wij willen voorkomen dat de krimp op een aantal podia sterker doorzet, als gevolg van eerder genoemde publiekstrends en de demografische ontwikkelingen. Hoe veelzijdig en veelkleurig de activiteiten van onze symfonieorkesten buiten de zalen ook zijn, een goede bezetting van de concertzaal blijft prioriteit. Dat kan alleen door bestaand publiek te binden en nieuwe en jonge bezoekers te trekken.

... andere concertvormen, publieks-onderzoek en smart marketing zijn cruciaal

Het is van groot belang nog meer vraaggestuurd te werk te gaan. Dat betekent beter luisteren naar bestaande en potentiële bezoekers, klantenpanels organiseren en in overleg met de concertzalen gestructureerd data verzamelen die de voorkeuren van de bezoeker scherper in beeld brengen. We zullen nog vaker de dialoog opzoeken met jeugdgezelschappen, scholen, hogescholen, universiteiten, festivals, zorgverleners en natuurlijk met podia en kunstenaars. Hen betrekken bij onze productontwikkeling helpt een ieder succesvoller te zijn. Zo behouden we wat goed is en ontwikkelen we nieuwe vormen voor symfonische concerten.

We experimenteren met nieuwe presentatievormen en formats die passen bij deze tijd en bij de jonge generatie. Voorbeelden daarvan zijn de nieuwe concertformules van Het Gelders Orkest: de LAB-concerten, Atelier Klassiek, combinaties van muziek en film en samenwerkingen met jazz- en popartiesten waardoor haast een nieuw genre symfonische muziek ontstaat. Het Arabische dans- en muziekfestival Souk door Het Balletorkest in Het Koninklijk Concertgebouw en de muzikale skybox in Enschede. Studentenconcerten Spicy Classics van philharmonie zuidnederland in de universiteitssteden in het zuiden van het land, of het Noord Nederlands Orkest in the Club: een klein aantal orkestmusici speelt samen met Noisia een combinatie van hedendaags klassiek en drum&bass in het underground poppodium Vera. Het Nederlands Philharmonisch Orkest op het Amsterdam Dance Event. Het Residentie Orkest met een aparte concertserie in het Paard van Troje in Den Haag. Het Rotterdams Philharmonisch trok op het Blown Away Fest een eigen publiek door de spannende combinatie van klassieke muziek met techno, kunst en food. Denk ook aan de klassieke concerten die in samenwerking met Mojo/Lowlands nu al een paar keer op dit popfestival in Biddinghuizen zijn geproduceerd.

Vraag en aanbod in de culturele sector: it takes two to tango

Vraag en aanbod in de culturele sector spelen zich grotendeels af buiten de vrije markt, net zoals bijvoorbeeld het regulier onderwijs. Overheden nemen daarom medeverantwoordelijkheid voor een culturele basisinfrastructuur. Zowel de aanbodzijde (het programma van de orkesten) als de vraagzijde (het publiek, het potentiële publiek, de jeugd en kinderen op scholen) worden in hoge mate beïnvloed door overheidshandelen. Dat is een kracht om duurzaam cultuurbeleid mogelijk te maken. De focus in het publieke debat en in de verantwoordingsformats ligt op bezoekersaantallen in de concertzaal. De resultaten die worden geboekt op andere locaties, waarbij regelmatig ook nieuw publiek wordt bereikt, pleiten voor een verruiming van dat perspectief. De waarde van kunst en cultuur is natuurlijk veel groter dan de opbrengst per stoel, maar als er dan toch gemeten moet worden moet de meetapparatuur aan de actualiteit worden aangepast. Ook een feit om mee te wegen is dat (nieuwe) vraag niet zomaar ontstaat. Daar zijn investeringen voor nodig, door overheden en orkesten gezamenlijk, en tijd om te onderzoeken en door te ontwikkelen. Dat investeringen vrucht zullen afwerpen in de toekomst, staat voor ons buiten kijf. Er is nog veel vraag te ontginnen. Overheidsinvesteringen in muziek op school en muzikeducatie in de vrije tijd zijn nodig en cruciaal. Dat is in onze ogen de belangrijkste basis voor het voortbestaan van klassieke muziek in onze samenleving.⁵

⁵ De recente bekend gemaakte financiële impuls in het muziekonderwijs door Jet Bussemaker en Joop van den Ende is een fantastische stap naar meer structurele herwaardering van muziek in het onderwijs

Het Leerorkest in Amsterdam. Foto: Ronald Knapp.

Noord Nederlands Orkest, Kleuterconcert Leeuwarden, 2014. Foto: Arend Jan Wonink.

KIND EN MUZIEK

Muziekeducatie is fundamenteel voor de ontwikkeling van alle kinderen...

Kinderen zijn nieuwsgierig en staan open voor alle muziek. Ze willen graag weten hoe een instrument werkt, wat voor geluid het maakt. Hoe kan het dat uit zo'n viool zulke mooie klanken komen? Wat moet je daarvoor kunnen? Hoeveel moet je dan studeren? De symfonieorkesten bieden inmiddels allemaal educatieprogramma's voor scholen, vaak in samenwerking met zalen en andere aanbieders. We zien dat klassieke muziek en de beleving van het orkest keer op keer kinderen weten te raken en te enthousiasmeren. Er zijn talloze verschillende programma's, afgestemd op lokale omgeving en mogelijkheden.

Muziek maken en beluisteren draagt bij aan de ontwikkeling van kinderen. Klassieke muziek is daar buitengewoon geschikt voor, zoals de neurologische wetenschap inmiddels heeft aangetoond ⁶. Juist de instrumenten van het symfonieorkest lenen zich bij uitstek voor muziekonderwijs, door de geschiktheid voor lessen in samenspelvormen. Kinderen bouwen een band op met een instrument dat ze mee naar huis kunnen nemen en dat 'van hen' is. Ten opzichte van een incidentele muziekles, zingen in de klas of eenmalige workshops - hoe goed en waardevol ook! - raken kinderen die een instrument leren bespelen meer verbonden met de muziek, doordat ze er dagelijks mee bezig zijn en geleidelijk beter worden. Zowel plezier als ambitie worden zo spelenderwijs ontwikkeld.

Er zijn talloze onderwijsmethodes voorhanden en internationaal ontstaan nieuwe en aansprekende lesvormen. Voorbeelden van baanbrekende muziekonderwijsprogramma's uit Venezuela (*El Sistema*), Brazilië en Paraguay leveren overtuigend bewijs voor de maatschappelijke en sociale effecten van muziek maken, van samenspel. De grote aantallen kinderen die daar met overgave een instrument bespelen en zijn gaan houden van klassieke muziek - vaak met gemak náást hun enthousiasme voor andere activiteiten en andere muziek - tonen aan dat de sleutel ligt in het bieden van mogelijkheden, kansen en inspiratie. Daarin geloven ook de musici van de Nederlandse orkesten die allemaal die kans als kind kregen. Het omgekeerde is echter helaas ook waar: een land wordt een land zonder muziek door kinderen goed muziekonderwijs te ontfagen, hen de kans te ontnemen een instrument te leren bespelen of kennis te laten maken met voor hen onbekende (klassieke) muziek

die ze via de commerciële media niet snel zullen ontdekken. Het Leerorkest in Amsterdam staat voor een innovatief muziekonderwijsconcept waarbij kinderen op school, als onderdeel van het lesprogramma, een muziekinstrument leren bespelen en samenspelen in een orkest. Musici van het Nederlands Philharmonisch Orkest omarmden het programma van de Leerorkesten. Ze ontvangen en bezoeken hun jonge collega's regelmatig, moedigen hen aan en spelen met hen samen. Geïnspireerd door hun bezoek aan het professionele orkest kiezen de kinderen zelf hun instrument, krijgen les en spelen samen. Kinderen uit alle culturen. De kennismaking met klassieke muziek die kinderen van huis uit of op school niet altijd meekrijgen kunnen orkestmusici hen bij uitstek bieden.

In Den Haag neemt het Residentie Orkest deel aan het Deltaplan Cultuureducatie dat tot doel heeft ieder kind kennis te laten maken met cultuur. Het orkest leidt

⁶ zie bijvoorbeeld prof. E. Scherder op www.universiteitvannederland.nl

Het Koninklijk Concertgebouworkest in Carnegie Hall, New York, 2013.

Foto: Anne Dokter

docenten op, orkestleden geven instrumentaal muziekonderwijs aan kinderen in achterstandswijken⁷ – als een Nederlands *El Sistema*⁸ en schoolklassen bezoeken de repetities, net als bij alle andere orkesten.

In Rotterdam verschoof de aandacht van buitenschools onderwijs naar klassikale instrumentale lessen onder schooltijd in het programma *leder kind een instrument*: een combinatie van lessen in een doorlopende leerlijn en het beschikbaar stellen van instrumenten. In Zuid-Nederland is door philharmonie zuidnederland een doorlopende leerlijn muzikeducatie ontwikkeld voor de jongste kleuters tot jongvolwassenen. De diverse modules sluiten naadloos op elkaar aan, versterken elkaar, vinden op school plaats of in de concertzaal en zijn er allemaal op gericht om een maximaal enthousiasme te ontwikkelen bij de jongeren. Orkesten ontvangen wekelijks schoolklassen bij hun repetities. De brede school biedt mogelijkheden tot integratie van (klassieke) muziek in de uren die de kinderen op school verblijven. Zo kunnen ook kinderen bij wie klassieke muziek thuis geen onderdeel is van het dagelijks leven, kennismaken met deze muziek waarvan we telkens zien dat die hen stimuleert en enthousiasmeert.

... maar de huidige infrastructuur op scholen en daarbuiten is een punt van zorg

Muzikeducatie maakt in Nederland - in tegenstelling tot de ons omringende landen - geen onderdeel meer uit van het onderwijscurriculum. Dat zou in onze ogen wel moeten. De orkesten leveren graag een substantiële bijdrage in de infrastructuur voor muziekonderwijs, maar zijn geen onderwijsinstellingen en hebben niet de capaciteit en mogelijkheden om alle Nederlandse scholen te bereiken. Samen met demografische ontwikkelingen hebben jarenlange bezuinigingen op muziekonderwijs en het ontbreken van vakleerkrachten op school ertoe geleid dat er nu generaties opgroeien die geen idee hebben van de waarde van klassieke muziek of actieve muziekbeoefening. In de concertzaal is inmiddels het effect van deze decennialange afbouw van muziek- en cultuuronderwijs merkbaar in de afnemende instroom van jong publiek.

⁷ Extern gefinancierd

⁸ *El Sistema* is een Venezolaans muziekproject dat in 1975 is gestart. Het gehele project omvat inmiddels meer dan 125 jeugdsymfonieorkesten en -koren, waarvan de beste internationaal optreden. Er zijn meer dan 350.000 leerlingen in 180 verschillende Venezolaanse regio's aan het systeem verbonden.

‘Componeren in de klas’ is één van de succesvolste educatieprojecten van philharmonie zuidnederland. Het laat leerlingen op actieve wijze kennismaken met muziek in het algemeen en het symfonieorkest in het bijzonder. Foto: Jan van de Ven.

We gaan nog meer samenwerken bij educatieve projecten

Educatieprogramma’s komen vaak lokaal tot stand, in samenwerking tussen orkesten en onderwijspartners. Wij zien echter kansen in het landelijk meer uitwisselen van succesvolle voorstellingen, lesformules en methodes. Niet alleen complete producten, zoals philharmonie zuidnederland die een succesvol jongerenconcert uit 2013 van het Noord Nederlands Orkest en de PeerGrouP overneemt, maar ook de kennis en kunde die nodig zijn om deze te ontwikkelen. Educatied medewerkers ontmoeten elkaar op regelmatige basis, waarbij wordt gekeken naar het delen van elkaars succesvolle schoolproducties en het gezamenlijk investeren in de ontwikkeling van nieuwe educatieve activiteiten of bijscholing voor orkestmusici. Daarnaast zoeken we aansluiting met de wetenschap in

het beantwoorden van de vragen over de beste vormen en effectiviteit van muziekeducatie.

Er kan niet genoeg op worden gehamerd: muziekeducatie moet weer een onderdeel zijn van het curriculum van de (basis) school. Aansprekend muziekonderwijs zou ook in Nederland weer net zo vanzelfsprekend moeten zijn als rekenles.

Talent verdient het om te bloeien...

Kwaliteitsontwikkeling is inherent aan het werk van onze orkesten en musici. Elke dag opnieuw betreden we het podium en ontmoeten we ons publiek. Musici uit alle delen van de wereld met een uitstekende vooropleiding komen graag naar Nederland om in onze orkesten te spelen. Ook de internationale reputatie van onze toporkesten is in dit verband van belang. Talent trekt talent aan.

Die instroom zou nooit plaatsvinden zonder een brede basis van toegankelijk muziekonderwijs voor kinderen en goede vervolgopleidingen. Naast excellente buitenlanders die auditeren bij onze orkesten is de instroom van Nederlandse musici steeds minder vanzelfsprekend. Het afbouwen van toegankelijk muziekonderwijs verlaagde de instroom van getalenteerde Nederlandse muziekstudenten op onze conservatoria, die steeds internationaler worden. Er dreigt een gat voor talent vanwege het wegvallen van betaalbare muzieklessen; talentontwikkeling wordt elitair.

... daar zetten we ons in samenwerking met de conservatoria voor in

Samenwerking tussen orkesten en conservatoria ligt voor de hand, maar was tot voor kort niet vanzelfsprekend. De Orkestacademie van Het Koninklijk Concertgebouworkest voor vergevorderde conservatoriumstudenten heeft geleid tot het vervullen van zes vacatures met ‘eigen kweek’. In Den Haag wordt een gezamenlijke masteropleiding orkestmusicus gerealiseerd door het Koninklijk Conservatorium en het Residentie Orkest. De masteropleiding voor orkestmusici aan het Conservatorium van Amsterdam is een samenwerking met het Nederlands Philharmonisch Orkest. Ook op andere plaatsen zijn dergelijke samenwerkingen met de vakopleiding in gang gezet.

De Nationale Master Orkestdirectie bestaat sinds 2011. Hierbij werken Nederlandse orkesten samen met het Koninklijk Conservatorium Den Haag en het Conservatorium van Amsterdam. In deze Master worden orkest-dirigenten (na hun Bachelor) opgeleid tot het hoge niveau dat is vereist om een professioneel symfonieorkest te kunnen leiden. Jonge, veelbelovende dirigenten krijgen bij de professionele orkesten kansen als assistent-dirigent en in talentklassen wordt in internationaal verband samengewerkt.

Ook binnen de orkestensector zelf is sprake van een lijn van talentontwikkeling. Bij Het Koninklijk Concertgebouworkest, vaak aangeduid als het beste orkest ter wereld, werken musici die eerder bij een van de

andere Nederlandse orkesten in dienst waren. Begaafde musici stromen soms ook door naar buitenlandse orkesten. Ze zijn, vergelijkbaar met sporters, bijzondere ‘exportproducten’. Ook in de muziekwereld vereist de piramide van talent een brede basis.

De verbinding met de Nederlandse vakopleidingen wordt nu versterkt om de aansluiting voor talentvolle muziekstudenten op het werkveld van orkesten te verbeteren. Steeds hechtere samenwerking tussen conservatoria en symfonieorkesten zal leiden tot een reële en afgestemde relatie tussen opleiding (inhoud curriculum en aantal studenten) en de orkesten (stageplekken, coaching, in- en uitstroom senioren en junioren in orkesten en koren). Op landelijk en lokaal niveau worden tussen orkesten en conservatoria convenantafspraken gemaakt.

In Nederland zijn we erin geslaagd een brede muzikale basis te ontwikkelen....

Muziek is een vak dat een lange leerlijn van ontwikkelen en bekwamen vereist. Nagenoeg alle muziekprofessionals, in alle genres, maken vanaf jonge leeftijd muziek. Vanuit de basis van klassieke muziek en het bespelen van een instrument zoeken muzikamateurs en studenten hun weg. Oók naar jazz, pop, folk, en cross-overs. Vanuit de eerste muzieklessen zijn veel professionals in alle genres tot bloei gekomen.

In Nederland zijn zo’n 2,5 miljoen amateurmusici⁹. Mensen die een instrument bespelen of zingen, in groepsverband of alleen. We hebben een rijke koortraditie. Er zijn veel uitstekende amateurkoren in Nederland. Zij worden bij hun uitvoeringen begeleid door amateurorkesten, maar soms ook door een professioneel orkest. Rond Kerstmis en Pasen, als de grote oratoria op het programma staan, begeleiden de orkesten vaak veel amateurkoren. Het Gelders Orkest heeft een traditie in participatieprojecten waarbij amateurmusici, gecoacht door orkestleden, toewerken naar een symfonisch optreden in het voorprogramma van Het Gelders Orkest. De Nederlandse harmonieën en fanfarekorpsen, sterk geworteld in Limburg, behoren tot de beste van de wereld. Zij zijn hofleveranciers van de uitstekende blazers in onze orkesten.

⁹ In Nederland zijn circa 7,3 miljoen amateurkunstenaars, ongeveer 48% van de bevolking.

Radio Filharmonisch Orkest en Groot Omroepkoor. Openingsconcert De Vrijdag van Vredenburg, 19 september 2014, Tivoli-Vredenburg, Utrecht. Foto: Ivar Pel

Dirigenten van deze orkesten worden gecoacht door de dirigent van philharmonie zuidnederland. Deze brede muzikale basis is een belangrijke en onmisbare pijler van het succes van onze orkesten, zowel in bezetting als publiek. Onze symfonieorkesten voelen zich verantwoordelijk omdat juist zij pijlers zijn onder de muzikale infrastructuur in Nederland. Als die pijlers omgehaald worden, verdwijnt er meer dan alleen het symfonieorkest: de concerten die de orkestmusici naast hun (deeltijd) orkestpraktijk verzorgen als solist of in ensembles, de musici die in hun omgeving lesgeven, hun verbinding met de amateurmuziekwereld, de talloze kleine optredens van professionals in stad, dorp, wijk, op festivals en in zorgcentra, hun composities en/of arrangementen en de programma's voor scholen.

...nu dienen de eerste tekenen van versmalling zich aan

Uit verschillende cijfers blijkt dat actieve muziekparticipatie de laatste jaren is afgenomen¹⁰. De bezuinigingen op muziekscholen en kunstencentra zal deze afname naar verwachting in de komende jaren niet tot stilstand brengen en eerder verslechteren.

Zichtbaarheid van orkesten is juist nu belangrijk

Orkesten kunnen en moeten nog meer zichtbaar zijn buiten de concertzaal. Een breder publiek bereiken biedt de gelegenheid een grotere groep te enthousiasmeren voor het bespelen van een instrument. Er bestaan Jeugdcultuurfonds en waarmee op jeugd gerichte projecten kunnen worden georganiseerd en gefinancierd. In Overijssel bestaan projecten waarbij het Jeugdcultuurfonds Overijssel en HET Symfonieorkest samenwerken met als doel het stimuleren van het leren bespelen van een muziekinstrument. Initiatieven als deze kunnen worden uitgebouwd naar andere plaatsen in Nederland.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld 'Cultuurparticipatie: minder beoefening en consumptie', verschenen in De Staat van Cultuur. 2013

SAMEN STERK

Samenwerking in de keten neemt toe...

Dat de orkesten meer en meer om zich heen kijken blijkt ook uit producties waarbij andere kunstdisciplines worden betrokken. Er worden concerten geproduceerd waarin dans, beeldende kunst of film een rol hebben. De samenwerking met andere culturele instellingen groeit. Zalen en orkesten werken meer dan voorheen samen om het publiek te bereiken, hoewel ook hier nog veel verbeterd kan worden. Het Radio Filharmonisch Orkest werkt nauw samen met de Publieke Omroep. Het Balletorkest onderzoekt hoe er, meer dan nu, kan worden samengewerkt op het gebied van educatie, marketing en productinnovatie met Het Nationale Ballet. Orkesten zijn in contact met producenten van grootschalige evenementen zoals Lowlands, Ziggo Dome, Sail Amsterdam. Samenwerking met andere sectoren, zoals zorg en wetenschap, staat in de kinderschoenen, maar wordt enthousiast opgepakt en is veelbelovend.

Samenwerking gebeurt ook in Europees verband, onder meer in projecten waarbij door orkesten gezamenlijk compositieopdrachten worden verleend en educatieprogramma's worden ontwikkeld, soms extra ondersteund via Europese subsidies. Dit draagt bij aan onderlinge kennisuitwisseling en het vinden van 'best practices'.

... en de samenwerking tussen orkesten en zalen kan sterk verbeteren ...

Samenwerking met de omroepen kan worden uitgebreid. Klassieke-muziekzenders hebben behoefte aan 'content' en samenwerking met onze Nederlandse orkesten zou voor alle partijen een meerwaarde kunnen betekenen. Ook in de samenwerking met de zalen is nog ruimte voor verbetering. Zaal en orkest staan nog teveel naast elkaar. Binnen de keten dient meer afstemming en integratie plaats te vinden, met als doel meer bezoekers te genereren en de publieksvraag gericht te ontwikkelen en te

bedienen. Zo kan men vaker gebruik maken van elkaars marketingmogelijkheden en publieksbestanden en dient de programmering goed te worden afgestemd. Orkest en zaal zijn samen verantwoordelijk voor (een groot deel van) het klassieke muzikale aanbod in een stad. Zij maken deel uit van dezelfde infrastructuur en hebben dus een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

... hierin zien wij ook een rol voor de lokale en centrale overheid

Het totale aanbod in een stad of landsdeel dient tussen zaaldirecties en orkestdirecties te worden afgestemd. De zaaldirectie houdt daarbij rekening met het seizoenaanbod van zijn huisgezelschap(pen). Natuurlijk kunnen naast het aanbod van het huisgezelschap gastgezelschappen worden geprogrammeerd, maar bij voorkeur gaat het dan om aanvullend aanbod en niet om een identiek orkestraal aanbod. De spoeling wordt dan immers voor het huisgezelschap dun. Bovendien zullen gastgezelschappen geen verantwoordelijkheid nemen voor maatschappelijke activiteiten, educatie, het spelen elders in de stad en het opluisteren van regionale en lokale evenementen. De concertzaal faciliteert idealiter de volgende aspecten: publieksontvangst, ticketing, technische kosten, verzamelen en interpreteren publieksgegevens, het uitnodigen en inzetten van het huisgezelschap en marketing ten behoeve van het lokale en regionale publiek. We zouden er voorstander van zijn dat voorbeeldige samenwerking tussen zaal en huisgezelschap met een premie door de overheden wordt geprikkeld.

Orkesten gaan onderling op steeds meer terreinen samenwerken...

Een geslaagd concept of succesvol project kan door een collega-orkest worden overgenomen, een productie kan worden geadopteerd in een eigen concertserie. In groot bezette producties wordt momenteel incidenteel

samengewerkt. Zo vullen HET Symfonieorkest en Het Gelders Orkest, en eerder ook Het Brabants Orkest, elkaars orkestformaties bij grote producties aan en wordt in 'elkaars' verzorgingsgebied gespeeld. Grote producties kunnen zo in meerdere daarvoor geschikte zalen worden uitgevoerd. Op deze manier wordt geïnvesteerde repetitietijd goed benut en bovendien is het voor een orkest stimulerend om ook elders in goede zalen te spelen. Ook worden succesvolle producties overgenomen. De philharmonie zuidnederland zal bijvoorbeeld een door het Noord Nederlands Orkest ontwikkeld jeugdconcert in samenwerking met een theatergroep overnemen. Ook het Rotterdams Philharmonisch Orkest en het Residentie Orkest werken samen op het gebied van educatie en spelen structureel in elkaars zalen.

... en streven zo naar grotere efficiëntie

Alle Nederlandse orkesten werken al samen op het gebied van organisatie, besturing en human resources. Gezamenlijk trekken wij op bij het opstellen van arbeidsvoorwaarden voor musici. Ook op het gebied van automatisering in het primaire proces (planning) werken wij samen. Wij spreken nu af deze samenwerkingen te intensiveren om kennis te delen en kosten te besparen. Daarvoor worden geen aparte kenniscentra ingesteld, maar wel een gestructureerd overleg tussen medewerkers op het gebied van programmering, educatie, orkestmanagement en marketing en communicatie. Intervisie (al dan niet met externen) is daarbij een instrument. Ook worden mogelijke voordelen bij gezamenlijke inkoop van diensten rondom het primaire proces nader bekeken.

Programmering wordt, waar dat nodig of zinvol is, op elkaar afgestemd. Orkesten willen intensiever samenwerken met de podia en gezamenlijk zorgdragen voor een samenhangend publieksaanbod. Belangrijk is dat zalen en orkesten vanuit subsidiërende overheden geen tegenstrijdige opdrachten en kaders meekrijgen, zoals nu soms nog het geval is. Bij suggesties voor samenwerking wordt door buitenstaanders in eerste

instantie gedacht aan de backoffice. Feit is dat de kantoren van de Nederlandse orkesten over het algemeen zeer 'lean and mean' zijn georganiseerd, zeker in vergelijking met andere sectoren¹¹. De backoffice bij orkesten is klein en efficiënt toegesneden op de eigen producties. Hoewel deze lage overhead vanuit kosten oogpunt aantrekkelijk lijkt, betekent het ook een grote werkdruk om de dagelijkse gang van zaken verantwoord te organiseren en blijft de ruimte om te investeren in innovaties beperkt. Gezien de ambities en nieuwe (subsidie)opdrachten op het gebied van publieksbereik, educatie en talentontwikkeling, marketing en het verwerven van extra opbrengsten uit sponsoring en fondsenwerving, is het versterken van deze rollen onontkoombaar. Samenwerking tussen orkesten zal hier echter geen besparingen of oplossingen voor capaciteitsgebrek opleveren, zo constateerde Berenschot al in 2011. Orkesten zoeken daarom binnen eigen mogelijkheden naar optimale ratio tussen productiekosten en organisatieontwikkeling en samenwerkingen met partners.

Na alle bezuinigingsrondes achten orkesten nu de tijd aangebroken om gezamenlijk met podia en subsidiërende overheden verantwoordelijkheid te nemen om het draagvlak voor cultuur en voor klassieke muziek in de samenleving te versterken. De legitimatie te vernieuwen. Een trotse en loyale overheid die de waarde van cultuursubsidies erkent en in woord en daad het belang van een gebalanceerd en vitaal orkestlandschap ondersteunt. Die politieke erkenning en steun zijn een niet te onderschatten kritische succesfactor voor het kunnen overtuigen van bedrijfsleven en particulieren, om mee te doen in het financieren van een culturele basisinfrastructuur.

¹¹ Zie ook het rapport 'Nulmeting Orkesten', Berenschot 2011. Hierin wordt geconstateerd dat de orkesten de laagste overhead hebben van alle gebenchmarkte organisaties. Dit betreft organisaties in de zorgsector, onderwijs, gemeenten, provincies, energiesector, ingenieursbureaus etc.

De NedPhO-Koepel in Amsterdam-Oost. Foto: Elmer van der Marel.

*“Samen verantwoordelijkheid nemen
om het draagvlak voor cultuur
en klassieke muziek te versterken.”*

ORKESTEN VAN NU, VAN WAARDE VOOR DE TOEKOMST

Gezamenlijk staan de orkesten voor de klassieke muziek. Dit culturele erfgoed blijft bewaard, wordt doorgegeven, gekoesterd en gehoord. Dit erfgoed verrijkt de hedendaagse samenleving, sterker nog: het vormt een van haar fundamenten. We stellen zoveel mogelijk mensen in staat ervan te genieten. Dát is het doel van de orkesten en de musici. De wijze waarop wij dat doel bereiken is verschillend, afhankelijk van plaats en omstandigheden. Ieder orkest zoekt de weg die het best bij het eigen profiel past, in die verscheidenheid toont zich de kracht van het bestel. Orkesten streven niet naar uniformiteit, maar delen wél kennis en successen.

Het imago van de symfonieorkesten is aan vernieuwing toe. Te lang wordt in het publieke debat het beperkte beeld opgeroepen van een groep musici die in zwart gekleed een concert geeft, in een zaal waarin iedereen stil moet zijn en weet wanneer geapplaudisseerd mag worden. Zeker, bij veel concerten is concentratie en stilte de beste garantie voor succesvol samenspel op het podium; muziek maken op het scherpst van de snede. Juist die spanning en concentratie geven we niet zo snel op, ze dragen sterk bij aan de unieke ervaring en geweldige belevenis van een live concert. Net zoals de ontlading van een geweldig slotapplaus overigens. Het palet aan activiteiten van symfonieorkesten is in afgelopen jaren echter sterk uitgebreid en veranderd en daarmee ook de presentatie, plus de verwelcoming van de bijbehorende sfeer en gebruiken op bijvoorbeeld festivals en in de openlucht. Orkesten zijn ook veel ondernemender geworden. Cultuur kost geld. Net als bij wetenschap of sport is het lastig de indirecte maatschappelijke opbrengsten te kwantificeren, kengetallen ontbreken daar nog. Toch blijkt uit talloze studies dat culturele investeringen renderen.

Dat betekent zeker niet dat de financiering en het rendement hierop uitsluitend van de overheid dienen te komen. Orkesten zijn, net als andere culturele instellingen, gericht op diverse financieringsbronnen, op een gezonde financieringsmix. De sponsormarkt wordt steeds gerichter bespeeld. De eigen inkomsten vertonen een stijgende lijn. De overheid – nationaal én regionaal – zal er ook iets voor over moeten hebben. Voor het behoud van de culturele basisinfrastructuur, van de immateriële waarden van muziek, de kwaliteit van onze samenleving, het appèl op een fundamentele behoefte van de mens en voor de hardere economische resultaten als vestigingsklimaat, aantrekkelijkheid van een regio en zinvolle vrijetijdsbesteding voor volwassenen en kinderen. Samen kunnen overheden en culturele instellingen parameters ontwikkelen om die brede waarde uit te drukken. Een overheid die orkesten duurzaam ondersteunt via heldere beleidskeuzes met een ruime tijdshorizon stimuleert ook de samenleving tot support.

Tot slot

We moeten in onze ambitie om de symfonische muziekwereld en de klassieke canon voor de toekomst te behouden niet de waarde van de muziek zelf uit het oog verliezen maar deze centraal stellen. Die muziek bestaat al eeuwen en heeft zich in uiterlijke vorm en presentatie steeds opnieuw een plek in de samenleving verworven, omdat het luisteren naar en genieten van muziek van alle tijden is. Ons product, klassieke muziek, is van eeuwige waarde en schoonheid. Ons instrument, het orkest, is waardevol en staat open voor verandering. De orkesten zijn niet somber over de toekomst en het publiek. We spelen een actieve rol in het werken aan die toekomst en we laten zien waar en hoe wij ook het publiek van de toekomst bereiken.

De NedPhO-Koepel in Amsterdam-Oost. Foto: Ronald Knapp

COLOFON

Commissie Nederlandse
beroepsorkesten

Voorzitter:
Winnie Sorgdrager

Eindredactie:
Piet van Gennip
Rob Streevelaar
Ingeborg Walinga

Redigeerwerk:
Karen Deking

Vormgeving:
BCM, Eindhoven

Drukkerij
PreVision, Eindhoven

(November 2014)

